

Den självklara staten

Sökandet efter alternativ utanför den enda dimensionen

Erik Haking
Erik Kytömäki

Abstract

Denna uppsats har till syfte att påvisa en del av de antaganden som idén om staten vilar på samt hur sådana antaganden kan diskuteras med hjälp av statskritisk politisk filosofi. Metoden är en läsning av politiska filosofer som Immanuel Kant, Thomas Hobbes, Pjotr Kropotkin och Mikhail Bakunin där Herbert Marcuses idé om det endimensionella tänkandet går som en röd tråd igenom resonemangen. Vår utgångspunkt är att statens existens inom statsvetenskapen allt för ofta tas för given och att statskritik saknas då det faller utanför ramen för den rådande dimensionen. Diskussionen hålls på ett politiskt teoretiskt plan och leder till uppfattningen om att det finns ett behov av en pågående statskritik och ständigt ifrågasättande av samhällets utformning för att säkerhetsställa att makten hela tiden tvingas legitimera sin existens.

Nyckelord: Anarkism, staten, endimensionellt tänkande, makt, auktoritet

Antal ord: 8610

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Metod	2
1.2	Syfte	2
2	Makt och det endimensionella tänkandet	4
2.1	Det endimensionella tänkandet	4
2.2	Maktrelation mellan vuxen och barn.....	5
2.3	Maktrelation mellan vuxna människor.....	6
3	Människan och auktoriteten	9
3.1	Syndafallet enligt Bakunin	9
3.2	Herren och slaven.....	10
3.3	Kropotkins moral.....	12
4	Stat och statskritik i den politiska filosofin	14
4.1	Inbördes hjälp eller inbördes konkurrens?	14
4.2	Staten som skydd eller staten som hot	17
5	Avslutning	21
5.1	Kropotkins vardag eller Bakunins uppror?	21
5.2	Avslutande tankegångar	22
6	Referenser	24
6.1	Elektroniska källor	24
6.2	Tryckta källor	24

1 Inledning

Alla behöver någon som bestämmer över dem – Peter Pan

Så koncist legitimerar Peter Pan sin position som ledare över de bortglömda barnen i J. M. Barries klassiska saga. Att vissa människor har, och bör ha, makt över andra legitimeras på olika sätt. En hierarki kan kallas av naturen inrättad eller en nödvändighet för att undvika någonting värre. Men antagandet kan också vila på premissen liknande Peter Pans, att auktoritet är något självklart som inte behöver motiveras närmare.

Vi vill studera den premissen och andra som återfinns i argumentationen kring varför det måste finnas maktutövning mellan människor. Vår inriktning är på den mest centrala institution för detta ändamål - staten. Med staten avses statsapparaten till vilken kommer våldsmonopolet, förvaltning av offentliga resurser samt andra funktioner vi vanligtvis förknippar med statsmakten. Alltså något mer än ett geografiskt område och något mer än en nation. Vi rör oss på en teoretisk nivå och det spelar mindre roll huruvida det handlar om erkända stater på eller ej. Vår uppsats handlar behandlar heller inte relationer stater emellan. Vi ser staten som den absolut centrala institutionen i samhället och upplever att dess fundament sällan utsätts för någon övergripande kritik. I en modern, statsvetenskaplig diskurs är statens existens oftast så självklar att det inte lämnas något utrymme för något egentligt ifrågasättande. Bara det faktum att *political science* på svenska inte översätts till ”politikvetenskap” utan statsvetenskap kan tas som ett exempel på hur införstådd staten är i studien av det politiska samhället. Vi vill i vår uppsats både framhålla hur den statskritiska filosofin kan vara aktuell samt påvisa att antagandet om staten bygger på föreställningar och premisser som kan, och bör, diskuteras.

I läsningen av politiska filosofer letar vi efter deras syn på makt mellan och över människor, hur denna kan legitimeras, hur den kan och bör organiseras, hur den kan kritiseras och framförallt när den inte problematiseras alls utan bara tas för given. I de fall när staten kritiseras försöker vi också peka på tänkbara problem även i den hållningen.

Vår utgångspunkt är att den argumentation Peter Pan ägnar sig åt är problematisk och att något så känsligt som maktutövning alltid måste kunna motiveras grundligt för att erhålla någon som helst legitimitet. Därifrån utgår denna uppsats.

Hur kan vi förstå och kritisera till synes självklara auktoriteter?

1.1 Metod

För att besvara vår frågeställning har vi valt att läsa och tolka filosofer som vi tror kan förklara och kritisera maktrelationer och då främst staten som institution. Vi är medvetna om kraven på intersubjektivitet detta metodval innebär men tror att just denna noggranna och nära läsning bäst kan tydliggöra de spänningar vi letar efter. Som representanter för de tankesätt och föreställningar kring staten som vi menar idag är dominerande och sällan ifrågasatta har vi valt att läsa Immanuel Kant (1724-1804) och Thomas Hobbes (1588-1679). Som utgångspunkt för statskritiska teorier, vilket vi lägger tonvikten på, läser vi de anarkistiska tänkarna Pjotr Kropotkin (1842-1921) och Mikhail Bakunin (1814-1876) för att dels kunna kritisera men främst ta upp spänningar och problem som finns hos de båda sidorna. Vi söker inte en färdigpaketerad lösning som ska ersätta staten utan vill snarare ifrågasätta etablerade tankesätt och diskutera vad alternativen kan vara. Till hjälp har vi också Herbert Marcuses idé om det *endimensionella tänkandet* som vi vill ska gå som röd tråd genom uppsatsen.

De filosofer vi valt motiverar vi främst med deras genomslagskraft och positioner som några av de mest betydelsefulla, Kant och Hobbes inom politisk teori överlag och Kropotkin och Bakunin inom statskritisk teori. Vi är medvetna om de tidliga skillnader som skiljer dem åt då de verkade inom en period av 300 år men sättet de bygger sin politiska filosofi, genom främst antaganden kring den mänskliga naturen, menar vi är användbar än idag. Att vårt fokus så stort utgörs av döda vita män kan tyckas problematiskt och i sig falla inför ramen för det endimensionella tänkandet men vi motiverar vårt val av litteratur med att vi utgår från en filosofisk kanon som haft och har enormt inflytande inom den politiska filosofin och att de vi valt passar bäst mot vår frågeställning. I en del av kringlitteraturen har vi försökt bredda materialet.

1.2 Syfte

Anledningen till att vi valt detta ämne är att vi tycker det saknas en kritik och problematisering i diskurser kring maktrelationer i allmänhet, och staten i synnerhet. Staten är den kanske mest cementerade av alla institutioner. Den är suveränen och den självklara aktören på den politiska arenan och den nästan uteslutande samhällsformen. Staten som institution bygger på en rad antaganden kring människan och gemenskapen som sen dess upprättande fått stå mer eller mindre ohotade. Dessa antaganden ger stora implikationer för hur samhället formas genom exempelvis skapade gränser som inkluderar och exkluderar människor eller hierarkier som skänker auktoritet på mer eller mindre motiverad grund.

Vi vill identifiera och utmana dessa föreställningar, inte för att nödvändigtvis ställa upp någon egen modell för ett utopiskt samhälle utan mer för att ifrågasättandet är ett ändamål i sig självt. Dels för att vi anser att de institutioner och maktförhållanden som finns ständigt måste kunna motivera sin existens för att vara legitima men också för att det kan finnas alternativ som inte på allvar får plats i diskursen då de inte ryms inom den enda dimensionen.

Utifrån detta kan vi också förklara att vi inte har en tydlig teori eller tes som testas utan snarare använder Marcuses endimensionella tänkande som en ingång till kritik och ett utforskande av andra tankegångar än de idag rådande. Vi vill alltså se var man kan hamna om man tar sig utanför den rådande dimensionen och ifrågasätta varför det så sällan görs.

2 Makt och det endimensionella tänkandet

2.1 Det endimensionella tänkandet

Roland Paulsen använder i sin bok *Arbetsamhället – Hur arbetet överlevde teknologin* begreppet ”det endimensionella tänkandet”, som han i sin tur lånat av Herbert Marcuse (Paulsen, 2010, s. 50). När det endimensionella tänkandet etablerats innebär det att alternativ som inte ryms i den rådande dimensionen utesluts. Dimensionen kan förstås som en diskurs eller hegemoni eller som någon annan form av rådande föreställningsvärld. Paulsen skriver om diskursen kring lönearbetet där han menar att krav på lönearbetets avskaffande idag tillhör en annan dimension och därför kan sådan kritik avfärdas utan närmre motivering och endast diskussioner som ryms inom den första dimensionen, i Paulsens exempel alltså inom ramen för lönearbetet, tas på allvar.

Byggnadsarbetarna som 1848 drabbades av arbetslöshet hade exempelvis kunnat rikta vreden mot det system som gör lönearbetet så avgörande för en människas välbefinnande – de kunde, som Kropotkin skrev, ha krävt välstånd istället för arbete. Realiseringen av ett sådant krav hade emellertid inneburit systemets omdaning – att ingrodda maktförhållanden rubbades – och därför framstod rätten till arbete som mer ”realistisk” (Paulsen, 2010, s. 51).

Vi tycker oss se en brist på flerdimensionellt tänkande även inom ramen för diskussioner kring makt mellan människor. En vertikal samhällsordning tas för givet, liksom staten, och behöver – likt Peter Pans utsaga – inte motiveras närmare. Det är när makten inte längre anses behöva legitimeras som den cementerats inom ramen för det endimensionella tänkandet. Paulsen talar, återigen via Marcuse, om ”det endimensionella tänkandets triumf” (Paulsen, 2010, s. 50). Ifrågasättande av auktoriteten är således verkanslös om detta faller inom ramen för den enda dimensionen. En sådan auktoritet kan vara staten. Idén om ett samhälle utan stat hamnar utanför den etablerade dimensionen. Den kan avfärdas som ”utopisk” eller ”orealistisk”. Men även idén om ett samhälle med stat bygger på antaganden. Antaganden om människans natur, gemenskap och makt. Dessa antaganden måste ständigt utmanas vilket försvåras, eller omöjliggörs, när det endimensionella tänkandet triumferat.

2.2 Maktrelation mellan vuxen och barn

Maktstrukturen inom familjen har traditionellt sätt varit tydlig och i många samhällen historiskt inte ifrågasatts med mannen som dess överhuvud, rådande över kvinnan, och de vuxna som rådande över barnen. Till det kommer föreställningar om hierarkier mellan syskon med den äldste sonen som högst som vi dock inte närmare kommer gå in på här (Juul, 1995, s. 30). Om detta sedan en tid till viss del börjat luckras upp och i större utsträckning ifrågasätts, i alla fall i Sverige, så är en maktrelation som fortfarande tas för självklar den mellan vuxen och barn, främst då förälder och barn. Innan en människa fyllt arton i Sverige är denna inte myndig och saknar flera av vuxenlivets centrala rättigheter, såsom att hantera sin egen ekonomi, rösta, handla vissa varor etc. Detta kan motiveras med att ett barn eller en ung människa behöver hjälp med att avgöra vad som ligger i dennes eget intresse. Ett barn som förbjuds äta glass till middag varje dag kan möjligen se detta som en orättvisa och en förälders förmaning om att denne då skulle förstöra aptiten och inte få i sig tillräckligt nyttig kost vara svåra argument att acceptera.

Maktutövningen mot barnet i detta exempel skulle nog de flesta (vuxna) se som välmotiverad. Föräldern anser sig bättre kunna se barnets bästa och använder sin makt för att tillgodose detta (Juul, 1995, s. 157). Ett alternativ som säkert många minns från sin egen barndom är att en förälder eller annan vuxen endast legitimerar sin maktutövning gentemot barnet genom att säga ”därför att jag säger det” eller ”det är jag som bestämmer”. Istället för att hänvisa till ett argument som avser just den rådande konflikten blir maktförhållandet *i sig* argumentet. I båda exemplen är makten förvisso nästintill oinskränkt såväl juridiskt som fysiskt men bara i det första motiveras maktutövningen genom argumentation i sak. Det behöver inte betyda att den vuxnes maktutövande verkligen inte är för barnets bästa även om den inte motiveras närmare än just med hänvisning till hierarkin. Men fortfarande kan sådan maktutövning sägas vara ett uttryck för det endimensionella tänkandets triumf när det gäller maktrelationen mellan vuxen och barn.

Om vi tänker oss maktutövning på en horisontell axel med ”motiverad” längs till vänster och ”omotiverad”, nära på ”absurd” till höger finns det nog fog för att anta att de flesta skulle placera en stor del av föräldrarnas auktoritet mot barnet till vänster om mitten. Vi tänkte dock försöka illustrera hur det kan se ut när exemplen kan tänkas hamna längre och längre åt höger.

Därför lämnar vi relationen vuxen/barn, även om det finns gott om anledningar att vidare diskutera denna specifika maktrelation, och fokuserar istället maktutövning vuxna människor emellan.

2.3 Maktrelation mellan vuxna människor

Det endimensionella tänkandet går att se i andra maktrelationer än den mellan vuxen och barn. Relationer mellan vuxna människor eller mellan stat och medborgare präglas till stor del av idén om att någon måste bestämma över någon annan, med mer eller mindre uttalad motivering till varför.

Ett exempel som möjligen kan upplevas allt svårare att se en rimlig motivering bakom, och således kan placeras någonstans ute till höger i den tänkta axeln från föregående avsnitt, trots att den i lag avskaffades i Sverige så sent som 2011 (Regeringen, 2012), är den statliga filmcensuren. Ett statligt inrättat verk där vuxna människor ska förhandsgranska och bedöma vad andra vuxna människor ska tillåtas se på film. En maktutövning där statens biografbyrå från dess bildande 1911 till sista censuren 1995 har tagit på sig rollen som förmyndare och skyddat allmänheten genom att klippa i eller förbjuda filmer vars innehåll i tiden ansågs stötande eller farligt. Från 1910-talets filmer där pajkastning ansågs vara slöseri med mat och därför stötande enligt filmcensuren, till Vilgot Sjömans filmer på 60-talet med erotiskt innehåll och senare decenniernas grova våldsskildringar, har staten utövat sin makt över kulturen. Numera finns filmcensuren i Sverige endast kvar i form av åldersgränser för barn, alltså icke-myndiga personer (Nationalencyklopedin, 2012).

Att det på de flesta arbetsplatser finns en chef som styr och övervakar arbetet är en annan maktrelation som sällan ifrågasätts i grunden. Det förutsätts att arbetet annars hade blivit ostrukturerat eller helt enkelt inte gjort. Om nu det är på det viset kan man ifrågasätta idén om att det är genom arbetet som människan förverkligar sig själv, som ibland kan höras gällande i debatten kring lönearbete (Moderata ungdomsförbundet, 2012). Det är också tydligt hur cementerad maktrelationen är då konflikter mellan anställda och chefer sällan löses genom ett upplösande av relationen utan genom ändrade villkor inom ramen för den. Kollektivavtal är ett tydligt exempel där de underordnade kan få bättre villkor men likväl förblir underordnade.

Det statliga våldsmonopolet är ett annat exempel, det vill säga tanken att staten kan använda våld mot sina invånare när den anser så vara nödvändigt. Nästan uteslutande sker detta genom en polismakt som utgår från ett lands lagar och har rätt att ingripa när dessa inte efterföljs. Polisen ifrågasätts ofta i det offentliga rummet men kritiken handlar sällan om institutionen som sådan utan snarare dess utformning. Tanken att laglöshet och anarki (i betydelsen ”kaos” i detta fall) skulle utbryta utan en polismakt är en etablerad sådan som vilar på antagandet om staten som självklar auktoritet.

Hoffman skriver om sammanblandningen mellan olika former av tvång. Tvång som genom våld eller hot om våld (*force*) eller subtilt tvång i form av till exempel sociala koder och normer (*coercion*). När distinktionen däremellan suddas ut

framstår våldsmonopolet, som staten förfogar över, som det enda tvång med möjlighet att upprätthålla någon sorts social ordning (Hoffman, 1998, s. 170). Detta banar väg för det endimensionella tänkandets triumf där staten framträder som den självklara, enda, auktoriteten.

Ett annat exempel är tanken om den representativa demokratin, där befolkningen lämnar ifrån sig makten till några utvalda representanter som kan anses vara mer kunniga eller kompetenta, eller med motiveringen att mer effektivt ta beslut och bedriva förvaltning. Även den representativa demokratin är uppbyggd på antaganden. Strävan efter effektivitet kanske bara är rimlig om man redan antagit behovet av ett centraliserat, omfattande styre. Att representanter, yrkespolitiker eller påstått sakkunniga är bättre lämpade att fatta beslut åt andra rymmer en viss paternalistisk syn. Det finns ingen garanti att valet mellan representanterna utgör något tvärsnitt av befolkningen utan istället representerar en politisk elit (Falk, 2010, s 391-392) och dess validitet kan också ifrågasättas om de inte är förbundna att fullfölja vallöften eller ger folket möjlighet att sätta agendan för vilka beslut som ska fattas (Plauche, 2006, s. 21).

När makten upplevs långt borta, komplicerad och distanserad från de som berörs av besluten går det att tänka sig självförstärkande effekter av alienation eller politisk apati. Likaså kan de som sitter vid makten ha svårt att förhålla sig till vad folket tycker eller helt enkelt anse att de inte "vet sitt eget bästa". Exempel på hur en skillnad i opinionen mellan de styrande och de styrda kan te sig är folkomröstningen om ett svenskt EMU-medlemskap då majoriteten i riksdagen var positiva medan folket röstade nej. I detta fall, trots att folkomröstning i Sverige inte är tvingande, kvarstod folkets nej-röst. Men det går ändå att se omröstningen som ett instrument för de folkvalda snarare än väljarna om vi exempelvis beaktar dåvarande statsministern Göran Perssons svar på frågan "När kommer folkomröstningen om svenskt medlemskap i EMU?" i Svenska Dagbladet 2001.

Den kommer när vi är mogna att gå till svenska folket och säga
"ja, vi ska gå med i EMU" (Svenska Dagbladet, 2001)

Allt detta är del av statlig maktutövning och vilar på antaganden inom ramen för den endimensionella sfären – de motiveras till viss del av att statlig makt ses som något givet. Denna föreställning är som bekant oerhört stark även i global bemärkelse. Världen är nästan uteslutande uppbyggd av suveräna stater som med lagar inkluderar och exkluderar jordens befolkning på ett sätt som gör att alternativ bortom staten är nästintill omöjliga att skapa eller ens föreställa sig. De gånger staten kritiserar handlar det sällan om dess existens utan om dess uppbyggnad eller sammansättning. Problem som uppkommer förväntas få sin lösning inom ramen för staten, vare sig det handlar om ett lokalt eller globalt sådant.

Efter denna introduktion till maktrelationer och endimensionellt tänkande med relativt låg abstraktionsnivå och konkreta exempel kommer vi i resterande del av

uppsatsen främst lägga vår diskussion på en mer teoretisk nivå. Politiska tänkare som genom historien haft stort inflytande men som vi anser ibland faller inom ramen för det endimensionella tänkandet kommer läsas genom och ställas emot statskritiska teoretiker, främst i form av Pjotr Kropotkin och Mikhail Bakunin. Vi vill återigen understryka att vi inte ser deras teorier som några fullständiga lösningar på samhällsbyggen utan spänningar och problem men är intressanta i det avseende att de möjliggör en annan syn på människan och staten och öppnar för en problematisering som idag sällan görs.

3 Människan och auktoriteten

3.1 Syndafallet enligt Bakunin

I allegorin om syndafallet i Bibeln lever de första människorna i ett tidlöst paradiset. De saknar förmåga att skilja ont från gott liksom att känna skam (1 Mos 2). Först när ormen lockat dem att äta av kunskapens frukt lär de sig erfara dessa ting. Det är förnuftet, människorna får av frukten, och när detta skett finns ingen återvändo. Människan har lämnat sitt lyckliga, ovetande tillstånd och blivit medveten om sig själv och sin omvärld och för detta straffar Gud dem med bannlysning ur lustgården, dödlighet, möda och smärta. Han inrättar också den första hierarkin människor emellan när han förkunnar för Eva att mannen ”skall råda över dig” (1 Mos 3:16).

Vad var det då som fick Eva att äta av frukten? Varför gick hon emot gudens påbud? Mikhail Bakunin använder myten om syndafallet för att illustrera sin tes om människans natur och drivkraft. Det som skiljer människan från djuret – även i det tänkta naturtillståndet – är ”förmågan att tänka samt förmågan och behovet av att göra uppror” (Bakunin, 1980, s. 33).

Då dessa båda förmågor förenat sina progressiva verkningar i historien representerar de i egentlig mening den negativa kraften i den mänskliga djuriskhetens positiva utveckling och skapar följaktligen allt det som utgör mänskligheten bland människorna (Bakunin, 1980, s. 33)

Upproret som utgör negationen i det som driver mänskligheten framåt riktas mot den första auktoriteten, alltså Gud. Bakunin menar att avsikten Gud måste ha med att förbjuda människorna äta frukten på kunskapens träd är ”att människan, berövad allt självmédvetande, skall förbli ett evigt djur, ständigt på alla fyra inför den evige guden, hennes skapare och herre” (Bakunin, 1980, s. 33).

Men då kommer Satan, den evige revoltören, den förste fritänkaren och världarnas befriare. Han får människan att skämmas över sin djuriska okunnighet och lydnad. Han befriar henne och fäster på hennes panna frihetens och mänsklighetens insegel genom att driva henne att vara olydig och äta kunskapens frukt (Bakunin, 1980, s. 33)

Här, menar Bakunin som dock noga påpekar att han själv enbart ser syndafallet som en metafor och inte ett historiskt faktum (Bakunin, 1980, s. 35), leder det första upproret till att mänsklighetens utveckling tar sin början.

Människan har frigjort sig, hon har påbörjat sin historia och sin i ordets egentliga bemärkelse mänskliga utveckling genom en olydnads- och kunskapshandling, nämligen genom *upproret* och *tänkandet* (Bakunin, 1980, s. 35).

Det första upproret mot den rådande ordningen mellan människa och Gud men också etablerandet av en ny mellan människor. Upproret utgör alltså negationen i utvecklingen för att tala med Hegel. Den hegelianska dialektiken är en stor inspirationskälla hos främst den yngre Bakunin (Bakunin, 1979, s. 37) och framförallt den gren av Hegels anhängare som Bakunin själv benämner ”*de revolutionära hegelianernas parti*” som frångick de konservativa dragen och nästan helt riktade in sig på ”den obevekliga förnekelse, som är dess väsen” (Bakunin, 1979, s. 38) i Hegels synteser. Därför kan det vara på sin plats att lämna ett visst utrymme åt dialektiken och hur den avspeglas i Bakunins syn på auktoritet.

3.2 Herren och slaven

Upprättandet av herre och slav genom det ömsesidiga erkännandet av den andre som Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) talar om (Hegel, 2008, s. 167, 170) vidareutvecklas av Bakunin i förhållandet mellan Gud och människa.

Ty om Gud finns till så är han med nödvändighet den högste och absoluta Herren, och om denna Herre finns till så är människan slav; men om hon är slav så är för hennes del varken rättvisa, jämlikhet, broderskap eller lycka möjlig. (Bakunin, 1977, s. 27).

Dialektiken som leder till erkännandet är dock konstruerad. Genom etablerandet - ett etablerande som sker med hjälp av människor som utger sig för att vara denna guds representanter/ställföreträdare på jorden enligt Bakunin (Bakunin, 1977, s. 37) - av det gudomliga bildas en kontrast till det mänskliga. En kontrast som talar till det gudomligas fördel.

Om man förklarar att allt är gudomligt som är stort, rättvist, ädelt och vackert hos mänskligheten så underförstår man att mänskligheten av egen kraft skulle ha varit oförmögen att åstadkomma det; vilket är detsamma som att säga att om

mänskligheten överlämnas åt sig själv så är hennes egen natur
eländig, orättfärdig, tarvlig och ful. (Bakunin, 1977, s. 35-37).

Som en parentes kan den sista meningen ses i en jämförelse med Hobbes berömda utlåtande att ”människans liv är ensamt, fattigt, plågsamt, djuriskt och kort” (Hobbes, 2004, s. 128). I detta erkännande etableras den nödvändiga makten som i Bakunins exempel håller de djuriska, förstörande drifterna i schack med löften om salighet och hot om fördärv. Relationen herre/slav bygger alltid på makt. När denna relation är tillräckligt etablerad och inte längre behöver motiveras kan man se det som att den skyddas av det endimensionella tänkandet. Men som Hegel skriver så bygger redan erkännandet på maktobalans vilket gör att den aldrig erkänts *egentligt*.

Men för det egentliga erkännandet saknas det moment som består i att det herren gör mot den andre ska han också göra mot sig själv, och i att det slaven gör mot sig själv ska han också göra mot den andre. Därmed har ett ensidigt och ojämnt erkännande uppstått (Hegel, 2008, s. 172).

Ett egentligt erkännande behöver alltså ske ömsesidigt, på lika villkor. Detta erkännande förutsätter jämvikt i maktbalansen, ett klasslöst erkännande där ingen ”relaterar medelbart” (Hegel, 2008, s. 170) till den andre. Denna erkännandets paradox återkommer hos Frantz Fanon (1925-1961) som menar att inte heller upplösandet av relationen herre/slav är så enkelt att herren bara kan lösa slaven (Fanon, 1995, s. 196). Maktobalansen kan inte upphöra genom att herren befriar slaven. Den måste omöjliggöras från första början, redan vid erkännandet, eller omintetgöras genom att slaven frigör sig själv. Med stöd i Bakunin kan människan här använda sig av sina mest naturliga egenskaper: förnuftet och förmågan att göra uppror. I erkännandet, genom underkastelse, av att den ene härskar över den andre etableras en maktrelation som kan tyckas oundviklig. Den kan verka på ett individuellt plan men är också tänkbar i relationen suverän-undersåte eller stat-medborgare. Undersåten erkänner suveränen för att den måste. Utan erkännandet etableras ingen stat. Alternativet till upproret är då att se till att förutsättningarna som leder till erkännandet undviks. Om detta ens är möjligt.

Herre/slav-dialektiken är ett sätt att diskutera maktförhållanden på en teoretisk nivå som tydligt går att spåra i Bakunins skrifter även om han själv mest fokuserar på potentialen i Hegels negationer.

Låt oss därför hysa tillit till den evige ande som förstör endast därför att den är den outgrundliga och evigt skapande källan till allt liv. Lusten till förstörelse är samtidigt en skapande lust!
(Bakunin, 1979, s. 8).

Vi använder den också som en illustration för hur ett maktförhållande kan etableras och leda till självförstärkande effekter genom ojämlikheten i relationen.

Istället för att leta möjligheter för slaven att frigöra sig eller förhindra att relationen uppstår från första början kan ojämlikheten skyddas av det endimensionella tänkandets triumf och ambitionen stanna vid att bara verka för att förbättra slavens position.

3.3 Kropotkins moral

Den ryske anarkisten Pjotr Kropotkins syn på makt i samhället kan man säga grundar sig i två saker, synen på moralen och synen på den mänskliga naturen. Kropotkins moral är full av spänningar och sällan helt glasklar men den är tydligt kopplad till synen på samhället och människan i gemenskapen. För det första så förkastar Kropotkin samtliga försök till att bygga en moral på något annat än den mänskliga naturen. Moral som bygger på en högre makt såsom exempelvis religionen menar hans endast är ett sätt för makthavarna att kontrollera folket genom rädsla (Kropotkin, 2004, s. 6). Han avfärdar också den moral som Thomas Hobbes förespråkar dvs. den som uppförs och upprätthålls genom en stats lagar. Även denna är en moral formad av och för de styrande menar Kropotkin (Kropotkin, 2004, s. 29).

Ett annat sätt att formulera moral som mer syftar till att den kommer inifrån människan är Immanuel Kants kategoriska imperativ som säger att endast den handling som kan upphöjas till allmän lag är moraliskt riktig (Kant, 1991, s. 18). Men även här ställer sig Kropotkin emot då han inte ser varför det kategoriska imperativet skulle gå före ett annat imperativ som kanske inte gynnar alla men väl den enskilde individen (Kropotkin, 2004, s. 9). Här skulle man nästan kunna ana en slags nihilism hos Kropotkin som menar att en människas handlingar endast grundar sig i idén om individens tillfredställelse. Även sådana handlingar som vi skulle kalla generösa eller till och med altruistiska kommer enligt Kropotkin från tanken att exempelvis uppoffringen som krävs för att hjälpa en annan person har mindre negativ effekt på en individs lycka än vad att se denne lida skulle ha. (Kropotkin, 2004, s. 13).

Vad det då är som gör att den här synen på mänskligt handlande inte landar i ett allas krig mot alla är enligt Kropotkin att det finns en inneboende känsla av vad som är gott och ont i människan som kan formuleras som att det som är nyttigt för samhället är gott och det som är onyttigt för detsamma är ont (Kropotkin, 2004, s. 22). Genom detta formulerar Kropotkin, lite motsägelsefullt, sin egen gyllene regel för moralen: "[g]ör mot andra, vad du önskar andra skola göra mot dig under motsvarande omständigheter" (Kropotkin, 2004, s. 34). Trots de stora likheterna med Kants kategoriska imperativ eller Jean-Jacques Rousseaus idé om att göra gott mot sig själv med så lite skada som möjligt för andra (Rousseau, 1993, s. 76) så får denna regel helt andra implikationer för Kropotkin. Dels gör dess situationsbundenhet att den får andra konsekvenser. Den kan exempelvis rättfärdiga stöld om en hungrandes liv hänger på det eller till och med revolution

mot ett auktoritärt eller hierarkiskt styre (Kropotkin, 2004, s. 40). Men framför allt skapar det förutsättningar för det samhälle Kropotkin förespråkar. Om ingen vill bli styrd av någon annan kan heller aldrig ett hierarkiskt styre legitimeras, istället måste samhället planeras efter anarkismens princip om att arbeta tillsammans enligt en horisontell struktur för samhällets bästa (Kropotkin, 2004, s. 36).

Och för övrigt, vad betyder denna princip: att handla mot andra som du vill att de skola handla mot dig, annat än just jämlikhetens princip, anarkismens grundväsende. (...) Vi vilja icke vara styrda. Men förklara vi icke därmed, att vi icke själva vilja härska över någon? (Kropotkin, 2004, sid 36).

Det uppstår givetvis vissa problem som blir svårösliga. Formell lag kan exempelvis inte upprätthållas med tvång, utan onda eller våldsamma handlingar får accepteras. De kan protesteras emot men om dessa handlingar innebär vissa individers tillfredsställelse kan de inte med tvång förhindras (Kropotkin, 2004, s. 48). Mot invändningar som menar att ett samhälle utan lag blir kaotiskt hittar man svaret i Kropotkins människosyn där människan i grunden är god och fredlig. På kritiken om hur man då exempelvis hanterar enskilda giriga individer eller mördare svarar Kropotkin:

Mördaren som dräper av blodtörst är ytterst sällsynt. Han är sjuk, man måste bota eller undvika honom” (Kropotkin, 2004, s. 48).

Problemet här är att för att bota någon måste det kanske ske mot dennes vilja och att undvika en farlig person helt enkelt inte är en lösning på problemet. Även ytterligare spänningar i Kropotkins resonemang uppkommer om man tar det hela ett steg till. Om en människa finner tillfredsställelse i att bota eller hindra farliga personer från att begå våldshandlingar så borde ju även detta accepteras som beteende. Detta skulle till och med då kunna ses som gott, som en handling för gemenskapens bästa.

En vidareutveckling av problematiken med farliga individer i ett samhälle som inte styrs av institutionaliserade lagar leder till Kropotkins tankar om sinnessjuka personer. Han menar att då en individ känner att denne är på väg in i vad han kallar ”vansinnet (förlusten av hjärtans herradöme över deras handlingar)”, ska denne för samhällets bästa ta livet av sig själv. (Kropotkin, 2004, s. 38). Detta blir uppenbart problematiskt även med Kropotkins syn på människan som kollektiv varelse då man betänker det absurda i att be en individ, frisk eller sjuk, att begå självmord.

Kropotkin lägger inte särskilt mycket vikt vid dessa spänningar och i linje med hans syn på utveckling och historien så blir dessa endast mindre hinder på vägen som på intet sätt rubbar samarbetet och gemenskapen som han menar är de drivande krafterna.

Just Kropotkins syn på utveckling kommer att diskuteras mer utförligt i nästa avsnitt då den till stor del lägger grunden för hans bild av idealsamhället.

4 Stat och statskritik i den politiska filosofin

4.1 Inbördes hjälp eller inbördes konkurrens?

Kropotkins syn på människan bygger på en komplicerad dualistisk natur. Den del som han lägger störst fokus vid och som är grunden i sin polemik med såväl socialdarwinister som Hobbes är det han kallar för *inbördes hjälp*. Inbördes hjälp är en instinkt i människan (och djuren) som tar sig uttryck i gemensamt samarbete för samhället och hela arten (Kropotkin, 1978, s. 15). Han motsätter sig tanken om att den starkaste överlever och menar att det är de som samarbetar som bäst överlever och driver utvecklingen framåt (alltså i modernare tolkningar möjligen fullt förenlig med Darwins "survival of the fittest" (Darwin, 1869, s 92)). Han medger också att människan i sin natur har tendenser mot girighet och egoism, som beskrivet ovan om moralen, men att dessa inte är de huvudsakliga dragen (Kropotkin, 1978, s. 188). Kropotkin påpekar hur prov på inbördes hjälp återfinns hos såväl djur och människor i olika kulturer i hans samtid.

Tanken om inbördes hjälp öppnar för idén om ett fungerande samhälle utan hierarkier men gör det inte till en självklarhet. Tillvaron är en ständig kamp och förändring kommer inte utan den, men med vilka vapen den kampen förs är för Kropotkin viktigt (Kropotkin, 1978, s. 55). Han menar att i historieskrivningen och det politiska tänkandet har konflikterna och kriserna fått för stort fokus på bekostnad av vardagen (Kropotkin, 1978, s. 88). Med detta avskriver inte Kropotkin aktörskap och möjligheten till radikala brott i historien. Sådana brott, revolutioner, ser Kropotkin som större språng i den evolutionära processen (Kropotkin, 1982, s. 207). De brotten eller upproren ska inte förväxlas med konkurrenssituationer eller konflikter som kommer ur människans egoism för att:

[i]ngen förbättring av rasen [arten, författarnas anmärkning]
kan grundas på sådana perioder av skarp konkurrens"
Kropotkin, 1978, s. 12).

Kropotkin är tydlig med att människans egoistiska drag, de som har format det samhälle där staten är självklar, måste bekämpas till förmån för inbördes hjälp. Det anarkistiska samhället är inget som växer fram organiskt utan kräver en aktiv strävan och kamp. Han talar om det mänskliga tänkandet i historien som en pendel, en dialektisk rörelse där revolutionen eller brottet kommer mötas av en motreaktion. I Kropotkins fall är det upproret mot de styrande i staten, mot kyrkan och regeringen, och deras endimensionella tänkande som är den centrala kampen. En kamp som kommer bekämpas av de styrande genom deras lagar och inflytande över folket. Kropotkin talar snarare om en tänkandets revolution än ett blodigt uppror: "[d]å frigör sig tanken från de band, som alla de maktägande (...)

omsorgsfullt snärjt den i” (Kropotkin, 2004, s. 5). Men tankens frigörelse – utanför ramarna för det endimensionella tänkandet - utesluter inte faktisk revolutionen utan möjliggör snarare den (Kropotkin, 2004, s. 7).

Kropotkin hävdar att anledningen till att staten har fått stå mer eller mindre ohotad som suverän maktinstitution under århundraden är att människor inte bara utgörs av sin natur och inneboende instinkter utan också är produkter av sin omgivning (Kropotkin, 1978, s. 180). Den institutionaliserade makten formar sina medborgare och makten konserveras i den rådande hegemonin. Utan att använda de specifika orden så talar Kropotkin om det som vi tolkar som det endimensionella tänkandets triumf. Ett tankens uppvaknande krävs för att förändring ska bli möjlig och språnget i utvecklingen, som ska krossa staten och forma ett anarkistiskt samhälle, ska kunna tas menar Kropotkin (Kropotkin, 2004, s 7).

Kropotkin och Kant står i flera fall i bjärt kontrast till varandra men rymmer också en del likheter. Liksom hos Kropotkin lägger Kant grunden för sin syn på samhället och dess möjligheter i den mänskliga naturen.

Kants syn på människan är en ständigt utvecklande art bestående av förnuftiga individer som i detta avseende skiljer sig tydligt från djuren (Kant, 1991, s. 226). Samtidigt finns det aspekter i den mänskliga naturen som Kant menar är mindre beundransvärda men likväl påtagliga. Tydligast är människans *unsocial sociability* (Kant, 1991, s. 45). Denna tanke bygger på att människan aktivt söker gemenskaper för att det är endast där hon som art kan utvecklas och nå sin fulla potential, men samtidigt där som hon befinner sig på gränsen att bryta upp densamma genom personliga strävanden som leder till konkurrens och konflikter (Kant, 1991, s. 45).

Trots flera tydliga likheter mellan de båda människosynerna i form av den motsägelsefulla människan och de slitningar denne står inför så blir konsekvenserna väldigt olika. Där Kropotkin menar att samarbetet i gemenskapen är den faktor som driver utveckling framåt menar Kant att det är konkurrensen som gör detsamma. Han menar att det är de individuella drifterna och strävanden i form av fåfänga och avundsjuka som tvingar människan till utveckling och kultivering (Kant, 1991, s. 44). Något som är viktigt att poängtera med Kants utvecklingsbegrepp är att han talar om utveckling och perfektion för den mänskliga arten som helhet och inte nödvändigtvis för den enskilda individen. En konkurrenssituation eller en konflikt med en vinnare och en förlorare kan alltså ses som ett framsteg för mänskligheten som helhet (Kant, 1991, s. 42). Detta står i kontrast till både Kants egen moralfilosofi om att varje människa ska ses som ett mål och inte ett medel (Kant, 1991, s. 18) men också till Kropotkins historiesyn där vardagen och samarbetet står i fokus snarare än konflikterna.

Trots att Kant ser konkurrens och människors inbördes kamp som något positivt och nödvändigt så menar han att detta måste kontrolleras för att totalt kaos och ett allas krig mot alla inte ska uppstå (Kant, 1991, s. 137). Någon måste alltså bestämma.

Kant menar att lösningen kommer komma ur människornas förnuft och en insikt om att fred är något eftersträvansvärt för alla och upprättandet av en stat är det enda sättet att uppnå den. Konsensus måste råda om staten som en förutsättning för att mänskliga relationer ska kunna fungera och att alla går med på en viss individuell frihetsbegränsning för kollektivets maximala frihet (Kant, 1991, s. 45). Styret i denna stat ska vara ett representativt sådan med delning av lagstiftande och verkställande makt och ska bygga på lagar som invånarna är benägna att följa (Kant, 1991, s 101 & 139). Återigen kan man se den dualistiska och på många sätt problematiska människan som drivs av sina instinkter men samtidigt har förnuftet att vara medveten om dessa och begränsa dem.

[M]an is an animal who needs a master (Kant, 1991, s 46)

Intressant är då varför det, enligt Kant, krävs utomstående krafter i form av lagar och en suverän för att upprätthålla dessa begränsningar och varför förnuftet inte är tillräckligt. Svaret kanske går att hitta i Kants syn på utvecklingen, att konkurrensen individer emellan som driver mänsklighetens utveckling framåt går överstyr utan lagar. Kanske är individernas insikt helt enkelt inte tillräcklig för att bibehålla ett fredligt samhälle, utan de kommer falla undan till förmån för personliga drifter och strävanden. Kropotkins föreställningar skiljer sig inte särskilt mycket från Kants, utan han menar också att människan har en insikt (om än driven av instinkt snarare än förnuft) att ett samhälle är människans väg till utveckling (Kropotkin, 1978, s. 70). Emellertid menar han att denna insikt är tillräcklig för att ha ett fungerande samhälle och att upprättandet av en stat endast hade skapat ojämlikheter som tar fram människans egoistiska drag. Här kan vi se exempel på hur Kant inte ser informell lag (*coercion*) som tillräcklig, alternativt blandar samman subtil lag med formellt tvingande instanser (*force*) till skillnad från Kropotkin.

Trots Kants tro på staten som det enda möjliga alternativet är upprättandet av densamma långt ifrån okomplicerat och den kanske svåraste utmaningen ligger i att herren som Kant menar att människan behöver också måste komma från "djuren" (Kant, 1991, s. 46). Problematiken i varför de individer som utses att styra skulle vara bättre lämpade och mer benägna att motstå egna intressen och begär än övriga är påtaglig och svår att kombinera med Kants tankar om demokrati och statskritik. Kant avfärdar direktdemokrati som despotism då majoriteten alltid kommer ha makt över minoriteten och förbjuder uppror mot makten då det skulle bryta mot den konsensus eller kontraktstanke som statens existens vilar på. Enligt Kant kan förändringar inom det politiska systemet endast ske genom staten själv (Kant, 1991, s. 146) vilket innebär att de ojämlikheter och maktstrukturer som staten medför blir cementerade från och med dess upprättande. För ojämlikheter kommer uppstå så fort ett samhälle, hur primitivt det än är, etableras menar Kant för att sedan i och med utveckling och kultivering bara öka. Det här ser han dock inte som ett problem.

[H]uman inequality, that abundant source of so much evil but also of everything good (Kant, 1991, s. 230).

Alltså kan ojämlikhet leda till konflikter, krig, fattigdom och skiktningar i samhället men samtidigt är det den nödvändiga drivkraften för mänsklighetens fulländande och *den eviga freden* – historiens slut (Kant, 1991, s. 93). Återigen

blir tanken om utveckling genom konkurrens påtaglig samtidigt som nya spänningar tydliggörs. Om ojämlikhet skulle vara en självklar konsekvens av samhället och ännu mer så i staten gör det att den tidigare nämnda folkliga uppslutningen och konsensusen som krävs för statens upprättande kan bli lidande. Att de som förfördelas av staten ändå skulle stötta dess upprättande och institutionaliserande kan ifrågasättas. Argumentet för blir närmast hobbesianskt med idén om att den organiserade staten som ska garantera fred, hur mycket den än inskränker frihet och rättvisa, är bättre än det ovissa naturtillstånd där konflikten aldrig är särskilt långt bort (Kant, 1991, s. 137). Återigen blir det endimensionella tänkandet tydligt där de enda två tillstånden som ses som möjliga är det tänkta, ursprungliga naturtillståndet och den av människor och lagar skapade staten.

En slutsats man kan dra av Kants och Kropotkins tankar om vad staten innebär är att de inte ligger särskilt långt ifrån varandra. De menar båda att den institutionaliserade makt som staten bygger på blir mer och mer cementerad och leder till större och större ojämlikheter. Emellertid är deras lösningar och tankar kring det, närmast diametralt olika och grunden till detta ligger i människosynen. Å ena sidan Kants människa som drivs och utvecklas av konkurrens och konflikt men måste tyglas genom lagar för att kunna säkra sin överlevnad som kräver en stat. Å andra sidan Kropotkins människa där inbördes hjälp och samarbete i vardagen är de definierande egenskaperna som endast kan fungera och utvecklas i ett samhälle utan staten och de institutionaliserade maktrelationerna. Ett långsamt utvecklande förnuft står mot det plötsliga mentala uppvaknandet, en insikt om människans oberäknlighet mot densamma potential. Statens vara eller icke-vara.

4.2 Staten som skydd eller staten som hot

Thomas Hobbes skriver i Leviathans elfte kapitel ”Om skillnaden i seder”:

Således vill jag för det första peka på att det som en allmän begäran hos hela mänskligheten finns ett ständigt och rastlöst begär efter mer och mer makt, ett begär som slocknar först med döden. (Hobbes, 2004, s. 110).

Att makthungern finns inom människan kan vi också utläsa ur Bakunin:

För människans, varje individs, natur är sådan att om man ger en människa minsta lilla myndighet över andra människor kommer hon med säkerhet att förtrycka dem (Bakunin, 1979, s. 27)

Där Bakunin ser *möjligheten till makt* som förutsättning för människans vilja att dominera enligt naturen menar Hobbes att människan har denna strävan i sig

redan innan möjligheten finns. Ändå finns det likheter i resonemangen trots att slutsatserna leder till diametralt olika ståndpunkter. Både Hobbes och Bakunin ger uttryck för att människans vilja att dominera andra är något som ligger latent. Enligt Bakunin utlöses denna vilja genom upprättandet av hierarkier och därför måste sådana hierarkier – staten – försvinna (Bakunin, 1979, s. 27-28).

Eftersom strävan att dominera är omedelbar hos människan, enligt Hobbes, söker dessa skydd undan varandra och finner detta skydd i en gemensam, kontrollerande makt (Hobbes, 2004, s. 111). Denna gemensamma makt som ska trygga människornas säkerhet från varandras maktlystnad är staten eller ”suveränen” (Hobbes, 2004, s. 157). En grundförutsättning i statens makt är att den är odelbar samt består i ett våldsmonopol så möjligheten att säkerhetsställa ordning finns då ”avtal utan svärsmakt bakom sig är bara tomma ord, helt utan kraft att bereda en människa någon som helst trygghet (Hobbes, 2004, s. 157).

Staten är en given förutsättning. Inget självändamål, nödvändigtvis eftersträvansvärd eller nobel inrättning utan ett nödvändigt ont i Hobbes filosofi. Underkastelse inför denna makt betyder ingånget kontrakt om lydnad i utbyte mot säkerhet (Hobbes, 2004, s. 181). Hobbes resonemang förutsätter förvisso bara en maktposition – suveränen - men den är i sin tur i sin fulla rätt att disponera sin makt fritt och i sin tur upprätta andra hierarkier och maktrelationer om denne finner så nödvändigt (Hobbes, 2004, s. 164-165) för att säkerhetsställa ordningen. Makten uppkommer genom förnuftet, det förnuftiga i att sträva efter fred (Hobbes, 2004, s. 130). Den legitimeras för att alternativet – ”allas krig mot alla” (Hobbes, 2004, s. 128) – alltid är värre och institutionaliseras genom suveränen/staten.

Bakunin bestrider bestämt påståendet att staten skulle vara ett nödvändigt ont (Bakunin, 1979, s. 28). ”Det är utmärkande för alla privilegier och för alla privilegierade ställningar att de dödar människornas hjärta och själ”, skriver han (Bakunin, 1979, s. 51). Makten korrumpierar alltså och därför måste människan undvika eller hållas borta från den. Ingen samhällsklass, utbildningsnivå eller form av samverkan undgår denna ”samhällslag” (Bakunin, 1979, s. 51). Men makten och auktoriteten behöver inte vara detsamma. Det är den påtvingade auktoriteten som är destruktiv och oförenlig med den mänskliga naturen. Frivillig auktoritet som att överlåta beslut om hur hus ska byggas till arkitekten eller stövelmakeriet till skomakaren är något Bakunin ser som självklart. ”Men jag låter varken skomakaren, arkitekten eller den lärde tvinga mig till något” (Bakunin, 1977, s. 32). Bakunin avfärdar såväl den påtvingade samt den beständiga auktoriteten som tenderar prägla själva innebörden av endimensionellt tänkande där auktoriteten ses som så självklar att ifrågasättandet mer eller mindre omöjliggjorts. Istället ska auktoriteten vara ombytlig och fungera som ett utbyte mellan människor där kunskaper och färdigheter cirkulerar men inte kan innebära bestående eller tvingande makt.

Det finns alltså ingen fast och beständig auktoritet, utan ett ständigt utbyte av auktoritet och underordnande som är ömsesidigt, övergående och framför allt frivilligt” (Bakunin, 1977, s. 33).

Ovillkorad frihet i mänskliga relationer är också en självklarhet för Bakunin som exempelvis förkastar statens inblandning i giftermål och skilsmässor. Så snart statens tvingande makt upphör till förmån för frivilliga relationer kommer dessa också bli ”fastare” och ”kraftfullare” (Bakunin, 1979, s. 100). Hobbes säger alltså – Ja, människan hungrar efter dominans och denna hunger måste kontrolleras genom *etablerandet av staten*. Bakunin säger – Ja, människan hungrar efter dominans och denna hunger måste kontrolleras genom *avskaffandet av staten*.

Bakunins samhälle bygger på avskaffandet av tvång under våld eller hot om våld (*force* som vi talade om i avsnittet ”Det endimensionella tänkandet”) men öppnar för tvång i form av sociala koder och normer (*coercion*). Även om risken för att ett anarkistiskt samhälle kan komma att präglas av våld och konflikter, precis som alla icke-anarkistiska samhällen, finns också möjligheten att upprätta informell lag byggd på frivilliga sammanslutningar och avtal (Plauche, 2006, s. 11). En polycentrisk, till skillnad från Hobbes odelbara, monocentriska, makt av federalistisk karaktär är också tänkbar. Federalistisk i det avseendet att federationer startar nerifrån i något redan existerande (till exempel en kommun eller förening) för att sedan växa uppåt via frivilliga sammanslutningar (Bakunin, 1979, s. 102). Den centraliserade enhetsstaten ”gynnar enbart de privilegierade klasserna”, enligt Bakunin, och ”[s]tatens välstånd betyder nöd för den egentliga nationen” (Bakunin, 1979, s. 98).

Statens storhet och makt betyder slaveri för folket (Bakunin, 1979, s. 98)

Den federalistiska modellen av frivilliga sammanslutningar och unioner framhåller Bakunin även på ett internationellt (eller i varje fall europeiskt) plan som en förutsättning för fred mellan folk. Här skiljer Bakunin först *nation* från *stat* på ett tydligt sätt, när han talar om hur frivilliga sammanslutningar av kommuner blir till provinser som blir till nationer och sedermera unioner av nationer på ett närmast kosmopolitiskt sätt (Woodcock, 1993, s. 135). Bakunin använder förvisso begreppet ”Europas förenta stater” (Woodcock, 1993, s. 135) i sin vision för en sådan union men avser med största sannolikhet *nation* och inte *statsapparat* eftersom han samtidigt ropar på nationalstatens avskaffande (Woodcock, 1993, s. 137).

Amerikanskan Voltairine de Cleyre (1866-1912) betonar samma vikt av frivilliga sammanslutningar och konkretiserar med att ta sitt samtida USA som exempel där hon varnar för hur ekonomisk interdependens mellan samhällen (vilket kan vara såväl mindre kommuner som städer) försvårar frivilligheten och föreslår istället

ekonomisk självförsörjning i största möjliga mån (de Cleyre, 2009). De Cleyre menar att det är staten som är en omöjlig institution för att upprätthålla social ordning eftersom den är ojämlig till sin natur (de Cleyre, 2010). Tvärtemot drömmen om det fulländade samhället vid historiens slut, ett Utopia, rymmer den statskritiska traditionen ofta en uppfattning om mänskligheten som oändligt föränderlig och med oändlig potential till förbättring vilket blir ett argument mot dogmatism och bestående auktoriteter och lagar eftersom det strider mot denna mänskliga natur (Woodcock, 1993, s. 20-21).

Även om den modell Hobbes lägger fram bara är en av ett flertal upplägg för samverkan har den blivit en dominerande modell för den moderna staten. Detta trots att den centraliserade, suveräna staten vilar på en uppsjö antaganden om människan och samvaron som är långt ifrån klarlagda. Det är svårt att se på vilket sätt en övergång från ett, metaforiskt eller ej, naturtillstånd till stat via samhällskontrakt kan gå till (Plauche, 2006, s. 18). Någon empirisk grund för att en stat någonsin grundats på detta sätt (Plauche, 2006, s. 17) likaså. Relationen mellan stat och undersåte saknar en tredje part att ta till vid eventuell konflikt däremellan och på vilket sätt är då inte denna relation att tala om som anarkisk (Plauche, 2006, s. 6)? Bakunins premiss att det är den institutionaliserade makten som är den utlösande faktorn för mänsklig egoism och natur att vilja dominera andra bryter igenom den endimensionella sfären och öppnar upp för kritik av den stat som däri tidigare åtnjutit skydd.

5 Avslutning

5.1 Kropotkins vardag eller Bakunins uppror?

Kropotkins återhållsamma, vetenskapliga tillvägagångssätt i sin filosofi skiljer sig ofta i stilen från Bakunins argumentation, mer liknande politiska pamfletter och upprop. Statskritiken är elementär men vid en skarp läsning av Kropotkins tes om hur vardagen trycks undan i filosofin till förmån för teorier och slutsatser sprungna ur att studera konflikter är det lätt att uppfatta en skiljelinje mellan honom och Bakunin, då den senare mer uppehåller sig vid striderna och ”den förstörande anden”. Vi ser denna skillnad som till viss del stilistisk. Bakunin kom ur en hegeliansk, metafysiskt inspirerad skola medan Kropotkin relaterade mer till Charles Darwin och naturvetenskapen (Woodcock, 1993, s. 153). Kropotkin fokuserar också en betydlig del av sina teorier på konflikter och strider men använder ett mer reserverat, vetenskapligt anpassat språk.

Evolution och revolution alternerar, och revolutionerna – de vill säga tiderna av snabbare evolution – hör till naturens enhet i lika hög grad som de tider då evolutionen försiggår långsammare (Kropotkin, 1982, s. 207).

Även Bakunin antyder att revolutionen är en naturlig process som ”inte skapas av vare sig individer eller hemliga sällskap” utan istället uppkommer spontant (Woodcock, 1993, s. 15). Med det inte sagt att ett anarkistiskt *samhälle* uppkommer spontant. Det kräver fortfarande aktion och med konflikt som en naturlig del i progressionen (Adams, 2011, s. 75). Båda ser anarkismen och det statslösa samhället som eftersträvansvärt ur rättvisesynpunkt, som en förutsättning för jämlikhet men framförallt som något av naturen givet där staten och den mänskligt författade lagen är externa - onaturliga - konstruktioner. Därför är det statslösa samhället, byggd på inbördes hjälp för att tala med Kropotkin och sprungen ur människans drift att tänka och göra uppror hos Bakunin, den naturliga formen för samvaro. Ett kontrakt eller samhällsfördrag är det inte (Woodcock, 1993, s. 18).

Drivkraften att göra uppror som Bakunin skriver om är alltså det som driver på evolutionen. Frågan är vad som händer med denna drift i det klasslösa samhället som Bakunin och Kropotkin eftersträvar. Finns historiens slut däri eller är människan oändligt förbätterlig i sin potential? Eller är själva idén om historiens slut just det klasslösa samhället och bara en metafor likt hur Bakunin använder

syndafallet som symbol för historiens början? Vi lutar åt att tolka det som det senare eftersom idén om ett slutligt mål, en slutpunkt på historien är svår att förena med människan som oändligt förbätterlig som både Bakunin och Kropotkin ändå trots allt ger uttryck för. Om det är något vi läser ut ur deras syn på utvecklingen är det att ingenting sker av sig själv och ingenting är beständigt. Den ständiga progressionen omöjliggör statiska lagar och styren samtidigt som de båda menar att människan är, om inte förutbestämd att leva så i alla fall fullt kapabel att upprätthålla samhällen utan stat. Det är i den sammanlagda synen på människan, naturen och gemenskapen – samt förstås rättvisan - vi kan förstå deras statskritiska position.

5.2 Avslutande tankegångar

Att Kropotkin letade i den mänskliga historien och dess olika kulturer för att finna stöd för sin kritik av staten är kanske inte så konstigt om vi tänker på hur kort tid den centraliserade staten, särskilt den som är så stark och suverän som idag, har funnits. Trots avsaknaden av stat har mänskligheten inte gått under utan fortlevt, med inslag av krig och fred, inbördes konkurrens och inbördes hjälp, likt pendelns svängningar i olika former av samhällen, organisation, lagar och styrelseskick (Hoffman, 1998, s. 167-168). Det som Kropotkin betonar i att det alltid funnits en vardag som inte nödvändigtvis är präglad av strid eller har någon större grund i centralt upprättade direktiv som gärna kommer i skymundan när slutsatser och teorier kring den mänskliga historien figurerar är kanske en ganska riktig observation som förtjänar att uppmärksammas mer.

Oavsett om man föredrar att dra slutsatser på empiri och erfarenhet, med hjälp av förnuftet och eller genom en djupt grundad idealism så vilar ens antaganden i sin tur alltid på andra antaganden vilket är viktigt att göra sig medveten om. Det är när dessa antaganden görs till norm som gränserna för en dimension dras upp och dessa gränser kan göra det svårt, nästintill omöjligt, både teoretiskt och praktiskt, att ompröva och utveckla dessa antaganden. Kritiken av införstådda vanor och idéer är något vi ser som elementärt i det mänskliga tänkandet och för den mänskliga utvecklingens skull. Därför är det viktigt att ständigt vara vaksam på faran att fastna i det endimensionella tänkandet. Vår uppfattning är att makt kräver legitimitet och att det är den som sitter på makten, det må vara staten eller det må vara Peter Pan, är den som har skyldigheten att motivera varför den finns. Det är när den inte längre kan det som det är dags att byta ut den mot någon eller något annat.

Trots de problem och spänningar som finns i de statskritiska teorier vi tagit upp finns också tydliga exempel på denna kritik av vad som vi tycker idag är invanda, för att inte säga ingrodda, föreställningar om staten och de maktförhållanden den innebär som borde få ett större inflytande i den politiska filosofin. Dessa teorier

ger redskap för att förstå och kritisera staten och auktoritet mellan människor och för att inspirera idéer om alternativa sätt att organisera samhällen.

De öppnar vägen till en annan dimension.

6 Referenser

6.1 Elektroniska källor

Darwin, Charles, 2010 [1869]. *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life* [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://darwin-online.org.uk/content/frameset?viewtype=side&itemID=F387&pageseq=121>
Hämtdatum: 2012-05-17

De Cleyre, Voltairine, 2009 [1939]. *Anarchism and American Traditions* [Elektronisk]. Tillgänglig: http://theanarchistlibrary.org/HTML/Voltairine_de_Cleyre_Anarchism_and_American_Traditions.html Hämtdatum: 2012-05-18

De Cleyre, Voltairine, 2010 [1901]. *The Dawn-Light of Anarchy* [Elektronisk]. Tillgänglig: http://theanarchistlibrary.org/HTML/Voltairine_de_Cleyre_The_Dawn-Light_of_Anarchy.html Hämtdatum: 2012-05-18

Regeringen, 2012, *Filmcensuren för vuxna avskaffas*. [Elektronisk] <http://www.regeringen.se/sb/d/5975/a/157627> Hämtdatum: 2012-05-10

Moderata ungdomsförbundet, *Jobb*, [Elektronisk] http://www.muf.se/politik/muf_tycker/19/Jobb Hämtdatum: 2012-05-15

Nationalencyklopedin, 2012, *Filmcensur* [Elektronisk] <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/lang/filmcensur> Hämtdatum: 2012-05-10

Sveriges radio, 2002. *Svenskt näringsliv satsar inför EMU-omröstning*. [Elektronisk] <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=126955>
Hämtdatum: 2012-05-16

6.2 Tryckta källor

- Adams, Matthew S, 2011. ”Kropotkin: evolution, revolutionary, change and the end of history” i *Anarchist Studies 19(1)*. Sid 56-81.
- Bakunin, Mikhail, 1979. *Centralism eller självförvaltning? – Texter i urval av Michael Helm och Annagrethe Ottovar*. Stockholm: AB Federativ.
- Bakunin, Mikhail, 1977 [1908]. *Gud och staten - En introduktion i anarkistisk historiefilosofi*. Stockholm: AB Federativ.
- Bibeln eller Den heliga skrift, 1968 (1917 års översättning). Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- Falk, Richard, 2010. “Anarchism without ‘Anarchism’: Searching for Progressive Politics in the Early 21st Century” i *Millennium: Journal of International Studies 39(2)*. Sid 381–398
- Fanon, Frantz, 1995 [1952]. *Svart hud vita masker*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 2008 [1807]. *Andens fenomenologi*. Stockholm: Bokförlaget Thales
- Hobbes, Thomas, 2004 [1651]. *Leviathan: eller En kyrklig och civil stats innehåll, form och makt*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Hoffman, John, 1998. “Is there a case for a feminist critique of the state?” i *Contemporary Politics 4(2)*. Sid 161-176.
- Kant, Immanuel, 1991. *Political Writings*. Andra upplagan. 23:e tryckningen. Cambridge: Cambridge University Press
- Kropotkin, Pjotr, 2004 [1891]. *Anarkismens moral*. Värnamo: Tragus Förlag.
- Kropotkin, Pjotr, 1982 [1899]. *En anarkists minnen*. Ungern: Forum.
- Kropotkin, Pjotr, 1978 [1902]. *Inbördes hjälp*. Stockholm: AB Federativ.
- Juul, Jesper, 1995. *Ditt kompetenta barn: På väg mot nya värderingar för familjen*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Paulsen, Roland, 2010. *Arbetsamhället: Hur arbetet överlevde teknologin*. Tyskland: Wahlström & Widstrand.
- Plauche, Geoffrey Allan, 2006. *On the Social Contract and the Persistence of Anarchy*. Louisiana: Department of Political Science, Louisiana State University.

Rousseau, Jean-Jacques, 1993 [1754]. *The social contract and discourses*. Övers. G. D. H. Cole. Tyskland: Everyman's library

Svenska Dagbladet, 2001. *Persson friserar inställningen till EMU*. 2001-12-29.

Woodcock, George, 1993. *Anarkismen: Omstörtande nihilism eller fredlig idealism?* Stockholm: Prisma Magnum